

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ

ДІАЛЕКТИКА СКАЗАНОГО І ЗАМОВЧАНОГО: КНЯЖИЙ ПЕРЕМИШЛЬ НА СТОРІНКАХ НОВІШОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ІСТОРІЇ МІСТА

Задokumentована історія Перемишля розпочинається від того, як, згідно зі свідченням найдавнішого київського літописання під 981 р., “Иде Володим”ръ . к Лахомъ . и заа грады их^а . Перемышль . Червень . и ины города”¹ у версії Іпатієвського списку літопису, чи, за мало відмінним у цьому записі Лаврентієвським, – “Иде [Володимеръ] к Лахомъ и заа грады и^к . Перемышль Червень . и ины грады”². Цей похід святого Володимира Великого неодноразово опинявся у центрі уваги за різних нагод³. Проте найбільшою – все ще, однак, досі так і не зауваженою очевидною несподіванкою у контексті описаної ситуації належалося би, врешті, визнати те, що новітнім польським господарям міста так і не випало нагоди відшукати слідів того города/града, який київський князь тоді “заа”. У дотеперішніх польських публікаціях про місто твердо утримується погляд про його реальні початки щойно від другої половини X ст., проте переконливих підстав для такого висновку ніхто не те що не навів. Їх навіть і не намагалися дошукуватися. Й хоча при археологічних дослідженнях на замку ніби натраплено на рештки цього найстаршого Перемишля (див. далі), такого важливого відкриття не тільки... “не зауважено”, а й так само ніколи згодом не залучено до розлогих розмірковувань про початки міста над Сяном та найдавніший період його історії (див. далі). Раніше немов належалося би вважати нібито, послуговуючись знаною формулою літописців старокиївської традиції, “не було нічого”. Тобто, як переконує знана наука читання не тільки писаного, а й також при цьому нерідко не менш істотного... не написаного, нічого не повинно було бути... Причина аж настільки своєрідної уваги до банальності проста: “польський Перемишль” не віднайшлося підстав виводити від часів давніших, як київський похід князя Болеслава Хробрго щойно 1018 р., тому, не додаючи незмінно так пошукуваної народової слави, все раніше на місцевому ґрунті виявилось наділенням шансом нуникненно потрапити до “непотрібного і шкідливого”. Хоча, за всіма наявними ознаками, Перемишль, звісно, не мав виникнути за новіших часів цілком “несподівано” й на території, яка до того була суцільною пустою. Отже, згідно із законами відзначеної науки читання, те, що “було”

¹ Ипатьевская летопись *Полное собрание русских летописей* (далее – ПСРЛ). Т. 2. Москва, 1998. Стб. 89.

² Лаврентьевская летопись *ПСРЛ*. Т. 1. Москва, 1997. Стб. 81.

³ Найновіше висловлений погляд на “ситуацію 981 р.” див.: Головка О. Похід київ-

ського князя Володимира на “Перемишль, Червен и ины грады” 981 р. і проблема початку політичних відносин між Польщею та Руссю (кінець X – перша третина XI ст.) *Colloquia Russica. Series 2, vol. 1: Przemyśl i ziemia przemyska w strefie wpływów ruskich (X – połowa XIV w.)* / Pod red. W. Nagirnego i T. Pudłockiego. Krakow, 2013. P. 39–45.

раніше не лише в самому Перемишлі, а й його найближчій історичній околиці, особливо по українській стороні актуального міждержавного кордону, у певних колах польських історіографів сприймається не так уже й придатним для пригадування... У такому разі знаним з його наукового наповнення зусиллям здебільшого вдавалося робити вигляд, ніби його й бути не мало...

Дотеперішні польські публікації виразно виявляють, загалом, зрозуміле намагання прив'язати найдавнішу історію міста до завідомо нечисленних для відповідного періоду свідчень писемних джерел – реальних чи бодай на якийсь спосіб притягнутих до місцевої ситуації і – внаслідок докладеного зусилля – визнаних такими. Засвідчена постава видає також логічне бажання представників “писаної історії” опертися на незмінно “тверді” – у притаманному їм сприйнятті – факти, поєднане з явною недовірою до зусиль археології. Для такого стосунку самі археологи досить часто як давали, так і не перестають давати аж надто багато неуникнених аргументів... Проте всі розумування у зазначеному пункті завідомо домінуючих над археологами істориків при ближчому розгляді виявляються здатними пропонувати винятково гіпотетичні побудови, засновані на дуже і дуже скромних підставах, а нерідко взагалі без них, чим особливо активно позначена давніша – комуністично-патріотична літературна практика й чого, не дивлячись на закономірну зміну стосованої фразеології, не навчилася уникати й практика вже новішого – покомуністичного періоду. Оскільки йдеться про польських авторів, то робиться усе це винятково з очевидним “надзавданням” не тільки із прив'язування Перемишля до польської історичної дійсності, а й утримання його коли не винятково, то насамперед у ній, пожадано тільки в ній. Із неприкритим невизнанням будь-чого інакшого. Так, ніби нічого іншого на місцевому ґрунті існувати й не повинно, а те небажане, якого не завжди вдається замовчати зовсім, має існувати та об'являтися якомога менше. І робиться це з такими виявами майстерності, що польський “внесок” до історіографії княжого Перемишля уже давно належалося б визнати на тлі дотеперішньої дослідницької традиції окремим надто самостійним явищем історичного досвіду. Як і водночас також – літературної реалізації цілеспрямованих завідомо благородних прагнень та починань...

Власне до такого, зокрема, зусилля послідовно зводиться увесь виклад стосовно княжого періоду розвитку міста на сторінках новішої (не завершеної) пропозиції його історії, у найстаршій частині виразно переповнений не тільки за залученим матеріалом, а й самою його подачею неподільно домінуючою археологією⁴. Зазначене “надзавдання” послідовно присутнє в усьому тексті та презентується тим “камертоном”, якому безоглядно підпорядковано решту можливих міркувань із будь-якого конкретного приводу. Сам текст здебільшого, зрештою, лише працює повторює раніше висловлені твердження – як власні, так і нерідко немало різноманітні інших давніших авторів, не уникаючи при цьому явних та очевидних суперечностей і протиріч й роблячи враження не надто уважно читаного навіть свого ж написаного. Як показовий приклад можна навести зацитовані з давнішої польської літератури датування замкової церкви Різдва святого Іоана Хрестителя, пізнішого собору, – насипання ґрунту під її будову “około połowy XII wieku” (S. 156), другою половиною XII і навіть зламом

⁴ Koperski A. Początki osadnictwa słowiańskiego i rozwój wczesnośredniowiecznego Przemyśla *Dzieje Przemyśla*. T. 1: Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne, cz. 2:

Analiza źródeł i synteza. Przemyśl, 2004. S. 77–216. При подальших відкликаннях до цієї публікації конкретні сторінки подано в тексті.

XII–XIII ст. та 1218⁵–1225 pp. (S. 130). Водночас також про неї йдеться у контексті процесів, що мали місце “w 2. połowie, względnie pod koniec XII w.”: “Prawdopodobnie jest to też czas... podjęcia budowy cerkwi księcia Wołodara na wzgórzu zamkowym” (S. 180). Чому коло спорудження “cerkwi księcia Wołodara”, померлого, за свідченням Я. Длугоша, 1126 р., мали заходитися щойно тільки “w 2. połowie, względnie pod koniec XII w.” – питання очевидне. Стосовно його здатності піддатися логічному з’ясуванню розважати не випадало б. Далі її пригадано ще й як “datowaną na okres od XI do początków XV w.”⁶ (S. 143), тобто... періодом усього існування, втім від 1220 р. – як собору. Цю досить своєрідну “багатоманітність” поповнює ще й таке визнання: “Niektórzy fakt powstania cerkwi przesuwają na początek XIII w. i łączą z pierwszym biskupem obrządku wschodniego Antonim” (S. 184). У цій ситуації насправді повинно йтися не зовсім про початок століття, оскільки Антоній мав бути поставлений до Перемишля, очевидно, на початку 1220 р.⁷ І це все тоді, коли, за свідченням Я. Длугоша, як зазначено, храм звів князь Володар Ростиславович, якого поховали в ньому 1126 р.⁸ У пропонуваному ж викладі нібито за тим самим Я. Длугошем, вона збудована 1119 р. (S. 129, 165, 184) та з відсиланням до того ж автора так само ще й 1122 (S. 148)...

Серед широкого набору різnorідних здогадів навколо храму віднайшовся навіть і такий: “być może główna budowla sakralna istniała na Wzgórzu Trzech Krzyży, obiekt cerkiewny mógł być świątynią cmentarną lub o funkcji bliżej nieokreślonej” (S. 166). Про всяк випадок не зайве нагадати, що йдеться про замкову церкву, ту саму, спорудження якої мав зафіксувати Я. Длугош. Що “насправді” їй немов би належалося знаходитися деінде, а на терені замку повинен був постати “якийсь” невлотимий “цвинтарний храм”, чи взагалі “нерозпізнаний об’єкт” – до чогось подібного треба було додуматися... Навіть само новіше повторення такого винаходу варто сприймати зовсім окремою заслугою у студіях над Перемишлем княжої доби. Однак практикований жанр незмінно навколонукових міркувань стосовно раннього Перемишля на подібні відкриття, загалом, не бідний... Втім, стосовно замкової церкви наведено також думку про закладення при ній прицерковного кладовища нібито щойно на початку XIII ст. (S. 170), ув’язавши його появу з піднесенням церкви до статусу собору. За таким міркуванням стоїть виразно суперечне археологічним даним визнання, немов упродовж цілого століття існування храму поховань при ньому здійснювати не мали.

⁵ Дату повторено також (S. 165). Таке датування помилкове. Згідно з новгородським літописанням як єдиним актуально доступним джерелом відомостей стосовно поставлення до Перемишля усунутого з новгородської кафедри тамтешнього архієпископа Антонія, владика мав з’явитися у місті щойно 1220 р., див.: *Александрович В.* Службеник першого перемишльського єпископа Антонія (див. у цьому вип., с. 175–176, 205) Пор. далі, приміт. 7.

⁶ Очевидно, така широка дата заснована на прийнятому датуванні поховань при храмі (S. 142). Пор.: (S. 148).

⁷ Безпосередніх переказів про само поставлення актуально доступні джерела не зберегли. Відомо тільки, що владика Митрофан, співпретендент на новгородську

кафедру, після затвердження на ній прибув із Києва до столиці своєї єпархії 17 березня 1220 р.: Новгородская первая Летопись ПСРЛ. Т. 4 IV: Новгородскія лѣтописи. Санктпетербург, 1841. С. 38. Водночас Антоній, якого не повернули до Новгороду, мав відбути до Перемишля: “а Антонія митрополить у себе удържа въ чести, вда ему епископью въ Перемышли”: Там же. С. 37, 38. Пор. вище, приміт. 5. Докладніше див.: *Александрович В.* Перемишльські владики в літописанні та позалітописних свідченнях XIII століття (*Княжа доба: історія і культура*. Вип. 15 / Відп. ред. В. Александрович (у видавничому процесі)).

⁸ *Długosz J.* Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego. Ks. 3–4. Warszawa, 1969. S. 370.

Зрештою, навіть щодо самого статусу замкової церкви, від 1220 р. собору, також виявлено розходження міркувань, оскільки за одним із них вона “mogła spełniać funkcje soboru książęcego” (S. 184), хоча чогось такого, як “sobór książęcy” історична і церковна практика доби насправді не фіксує. Зазначене “відкриття” належить сприймати винятково через контекст неодноразово засвідчених на сторінках видання немалої своєрідності виявів орієнтації у реаліях як епохи, так і середовища.

Незмінному польському інтересові повинно служити навіть визнання поширення на місцевому ґрунті чеських впливів (S. 96–97), покликане прив'язати відповідні терени до Сілезії та Кракова й Малопольщі, тобто, в остаточному незмінно бажаному підсумку, – так само Польщі⁹. Стверджено навіть: “To właśnie w tym okresie powstaje *przypuszczalnie* (виділено – В. А.) gród na wzgórzu zamkowym w Przemyślu” (S. 97). В іншому місці подібне припущення, як виявляється, лише: “Nie można *teoretycznie* (виділено – В. А.) wykluczyć” (S. 150). Такий здогад заснований винятково на співзвучності польської версії назви міста з найменуванням чеської династії Пшемислідів. Ніщо при цьому не доводить правомірності власне польської генези самого найменування, а не її появи як новішого польського тлумачення давніше існуючої місцевої історичної назви. Уже була нагода привернути увагу до, як видається, набагато переконливішої та ближчої аналогії в найменуванні волинського Перемиля¹⁰ – без будь-якої, наскільки відомо – можливості потенційних чеських асоціацій.

Проте, коли визнавати Перемишль на зазначений спосіб щойно чеським творінням тільки другої половини X ст., то неминуче здатне постати не зауважене за практикованого осмислення ситуації питання, що тоді на порожньому, нібито, за такого погляду, до цього “чеського Перемишля” місці, “в чистому полі” належалося робити ще від кінця попереднього століття угорцям, присутність яких доводить віднайдене і загально визнане кладовище з похованнями не тільки воїнів-чоловіків, а й так само жінок і дітей? Зауважений не побачений досі чомусь зовсім “несподіваний” у зазначеному контексті угорський акцент дає як би модельний приклад залученої достатньої своєрідної логіки, з виявами якого на сторінках видання випадає стикатися неодноразово. Адаже в подальшій пропозиції синтезу історії міста з'являється “*stacjonujący w Przemyślu oddział Węgrów... Pobyt tych koczowników w Przemyślu trwał przypuszczalnie do połowy X w.*” (S. 150). Буквально: угорці мали стацію у Перемишлі, якого... ще не повинно було бути. Отже, наведені висловлювання щодо “давніших угорців у Перемишлі” та “новішого “чеського” Перемишля” явно не призначалися для зіставлення поміж собою... З усіма можливими наслідками для укладеної із залученням подібних надзусиль історії...

Засвідчену на такий спосіб логіку репрезентують й інші, не менш показові об'явлення. Так, зокрема, спершу стверджено: “Brak jednoznacznych materiałów archeologicznych co do funkcjonowania w samym Przemyślu grodu już w dobie plemienną” (S. 98) чи, в іншій версії з очевидно відмінною хронологією, – “najstarsze uchwycone osadnictwo na wzgórzu zamkowym rozwinęło się na początku XI lub

⁹ До цього моменту увагу привернуто: Александрович В. “Przemyśl wczesnośredniowieczny”: “труднощі” польської історії та археології на тлі “успіхів” у “zacieraniu ukraińskich śladów” [Рец. на кн.:] Przemyśl wczesnośredniowieczny / Redakcja naukowa

Ewa Sosnowska (Origines Polonorum. – Т. 3). Warszawa, 2010. 482 s., il. Княжа доба: історія і культура. Вип. 6 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2012. С. 322.

¹⁰ Александрович В. “Przemyśl wczesnośredniowieczny”... С. 321–322.

pod koniec X w.” (S. 155), відповідно “brak materiałów datujących początek grodu wcześniej niż na 2. połowę X w.” (S. 159), чи також “wcześniej jak na 2. połowę, a nawet ostatnią ćwierć X w.” (S. 181). При цьому “w materiale ceramicznym z grodu nie wyróżniono jednak form wcześniejszych od schyłku X w.” (S. 190). Оскільки у колі археологів прийняті датування, як відомо, звично немало засновані власне на керамічному матеріалі як єдиному масовому загальнодоступному, таке визнання наділене відомим незмінним навантаженням. Водночас підсумування запропонувало прикінцевий висновок: “Prawdopodobnie dopiero w 2. połowie X w. powstał w Przemyślu gród z podgrodzem, jako siedziba władcy feudalnego, wraz z całym zapleczem osadniczym w najbliższej okolicy” (S. 194). Прецизійність датування матеріалів мала б викликати заvidia. Якби... Потенційна постать анонімного й загадкового “władcy feudalnego”, очевидно, теж заслуговувала б докладнішої уваги, проте, як видно, – не в обраній системі координат...

При цьому водночас далі, при викладі досліджень замкових укріплень, зазначено: “podczas tego etapu badań uzyskano przy pomocy wierceń informację, że poniżej poziomu eksploracji, tj. 5,5 m, nawarstwienia kulturowe (wcześnieosredniowieczne, a może i starsze) sięgają 10 m, przy czym czytelne, najniższe uchwycone na głębokości 7,8 m” (S. 124). Тобто, з такого визнання якнайвиразніше виходить, що в дотеперішніх пошуках серед археологічних решток перемишльських укріплень... зовсім не докладалося зусиль до виявлення й дослідження віднайдених й одразу ж, як видно, і “забутих” найдавніших слідів на його місці: згідно з наведеним свідченням, усі дотеперішні намагання обмежилися винятково... горішньою, новішою половиною збереженого на території замку культурного шару. Натомість водночас, всупереч навіть немов наявним доказам протилежного, зі святим переконанням послідовно незмінно твердилося, ніби нічого іншого сподіватися не випадає!

За засвідчених на такий спосіб як “наукових підходів”, так і “наукових успіхів”, при неодноразово визнаній відсутності систематичного опрацювання розшуканих археологічних матеріалів (див. вище) усі дотеперішні розмірковування стосовно найдавнішої історії Перемишля виявляються не тільки надто скромно співвіднесеними з тодішніми перемишльськими реаліями, а й навіть немало від них відмежованими, тобто істотно незалежними. Інакше кажучи, їх випадало би визнати насамперед очевидною даремною тратою часу на вдумування усе нових і нових “гіпотез” замість єдино можливого прийнятного шляху через вивчення самих конкретних історичних реалій. За одним з таких (не зовсім вдало переказаних, але як же “патріотичних”) здогадів навіть “gród przemyski... jest związany z okresem przynależności Przemyśla do Polski za czasów Bolesława Chrobrego)” (S. 151) (у сенсі самого виникнення). Тобто, тут його віднесено щойно до короткого періоду між 1018–1031 рр., навколо якого звично зосереджене польське сприйняття “бажаного” найдавнішого Перемишля¹¹. Останній наведений приклад на загальному тлі здатний чи не особливо яскраво

¹¹ Одним з очевидних “курйозів” випадає відзначити твердження “Po 1031 r. Przemyśl stał się jednym ze stołecznych ośrodków na południowo-zachodnich kresach państwa kijowskiego” (S. 151). Його явно укладено з огляду ніяк не автентичної київської, а новішої російської історіографічної перспективи з її “улюблено незмінним” поняттям “Юго-Западной Руси”, тоді як стосовно са-

мого Києва Перемишль – винятково західна околиця. Й, належалося б розуміти, – ніяка інша. Втім, у тексті це не одинокий “перл” подібного походження. Не обійшлося також і без князя Давида Ігоревича як князя володимиро-волинського (S. 119), хоча за самим містом назва “Владимира-Волинського” закріпилася за нез’ясованих обставин щойно в імперії Романових у XIX ст.

засвідчити аж наскільки “пожаданого”... Хоча самі по собі два винятково скупих літописних перекази 1018 та 1031 рр., які, не згадуючи Перемишля зовсім, визначають часові межі перебування “Червенських градів” під владою польського князя, – “и грады Червѣньскыа заа собѣ”¹², “ирославъ и Мьстиславъ . собраста воа многы . и идоста на Лахы . и заааста градъ Червенъскыа шпатъ”¹³ – не здатні сприйматися навіть найскромнішою підставою для розгортання візії будь-яких тогочасних діянь на конкретному перемишльському ґрунті, оскільки самі “грады Червѣньскыа” лежали в регіоні, від Перемишля як немало віддаленому, так і нічим із ним не пов’язаному¹⁴. Тобто, ніщо не спроможне доводити належності міста над Сяном до тих градів, які князь Болеслав тоді “заа собѣ”, а водночас також – і якоїсь його активності 1018 та найближчих після нього років на ґрунті Перемишля. Й, очевидно, цілком не випадково літописна розповідь про похід святого Володимира Великого мала вказати Перемишль і Червен двома зовсім окремими та взаємозалежними головними об’єктами тогочасного інтересу київського князя. Звідси якнайочевидніше: вся пропонована досі незмінно так бажана в колі польських авторів перемишльська історія найближчого періоду від 1018 р. презентується винятково цілком приватного наповнення заслугою поодиноких із них, неспроможних утриматися від розбудови зовсім прекрасних перспектив самотужки винятково за званою незмінно якнайкращою моделлю “як воно повинно було бути”¹⁵.

При цьому в запропонованих у тексті висловлюваннях наведено чимало різнорідних не менш довільних трактувань поодиноких відомих фактів ранньої історії міста та їх ширшого контексту з тим же неустанним надзавданням обов’язково якнайміцніше ув’язати їх до “якнайпожаданішого” польського берега. Так, зокрема, не великопольсько-чеські та німецькі конфлікти, звісно, випадало би сприймати основною інспірацією для святого Володимира Великого до “*najazdu na zachód, w tym i na Przemyśl*” (S. 97), хоча за умов конкретної історичної ситуації й вони так само здатні бути наділеними певним значенням. Проте їх визнання при цілковитому опущенні інших можливих складових ситуації насамперед видає той же до болю знаний незмінний польський інтерес. Разом із очевидним додатковим навантаженням у вигляді задалегідь прийнятої обов’язкової присутності нібито домінуючого польського елемента на місцевому ґрунті вже тоді. Насправді для київської сторони головним, природно, повинно було виступити продовження і розвиток давнішої власної політики – тієї лінії київського зацікавлення, яку ще перед серединою століття започаткував князь Ігор фатальним за наслідками для нього самого походом на деревлян¹⁶.

¹² Ипатьевская летопись. Стб. 131.

¹³ Там же. Стб. 137.

¹⁴ З новіших українських звернень до “червенської” проблеми див.: Ляска В. Між Прагою, Києвом та Гнезно. Zetiiane/zuireani “Географа Баварського”: до проблеми етнопотестарних структур Волині у ранньому Середньовіччі Княжа доба: історія і культура. Вип. 8 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2014. С. 9–57; Його ж. “Иде Володимиръ... и зайи грады ихъ...”: Рюриковичі та “окняжіння” племінних земель у верхів’ях Західного Бугу й Вепру Княжа доба: історія і культура. Вип. 10: Святий Володимир Великий 1015–2015 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2016. С. 119–128.

¹⁵ Зовсім не випадково Юрій Диба, зокрема, відкликався до них у категоріях “далеко не доконаного “факту””: Диба Ю. Найстарша архітектурна спадщина Перемишля у новішому освітленні польських дослідників [Рец. на кн.:] Pianowski Zbigniew, Proksa Michał. Najstarsze budowle Przemyśla. Badania archeologiczno-architektoniczne do roku 2006. – Rzeszów: Wydawca Mitel, 2008. – 130 s., il. Княжа доба: історія і культура. Вип. 5 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2011. С. 255.

¹⁶ Див.: Диба Ю. Батьківщина святого Володимира. Волинська земля у подіях X століття (Міждисциплінарні нариси ранньої історії Руси-України). Львів, 2014.

От лишень чогось подібного на київську присутність – пам'ятаємо – для польських авторів у регіоні всіма їх зусиллями повинно виявлятися не інакше, як тільки якомога менше – аж до бажаного цілковитого її заперечення. Адже навіть зафіксованого в київському літописанні історичного походу 981 р. для особливо проникливих візіонерів, як зазначено, так само бути не могло...

За такого незмінного налаштування історія княжого Перемишля у її польському баченні пропонує немало прикладів неподільного домінування винятково пожаданих візій над єдино прийнятним у науці методом виявлення і осмислення конкретних історичних реалій. Без такого усвідомлення у текстах виникають навіть лозунги на зразок показового твердження: “Niewątpliwie, powstawanie formacji państwowych Polski, Czech i Rusi było czynnikiem sprzyjającym dla rozwoju grodów na rubieżach etnicznych, w tym też i grodu przemyskiego (S. 98). Адже перемишльський “грод”, безперечно, виник і мав утвердитися за не задокументованих і досі не досліджених обставин давніше, як в безперечному цілковитому віддаленні від перелічених “формацій”, так і – логічно – так само поза будь-якими зусиллями з їхньої сторони. А його “порубіжності” належалося скластися та утвердитися фактором історичного існування уже наступного періоду – щойно після того, як його “поя” та разом із належними до нього теренами приєднав до Київської держави святий Володимир Великий. Тільки тоді місто взагалі вперше мало стати “порубіжним” – не тільки в київському, а й великопольському сенсі й отримати прийняте в наведеному висловлюванні “сприяння” для подальшого розвитку. Звісно, за умов конкретного періоду його історії – як від цілком певної “формації”, так і поза будь-якими зусиллями зі сторони обох названих можливих інших. Втім, також власне і польської (великопольської), оскільки непідважальні сліди її можливого зацікавлення Перемишлем насправді навіть у самих польських колах здатні вловлюватися тільки дещо пізніше – щонайраніше, як уже зазначено, тільки нібито власне від часів знаного київського походу 1018 р. з “історичним” “щербленням Szczercba o bramę Złotą”, а будь-які пропаговані “інші” за належного наближення презентуються, не інакше, як винятково “дуже потрібними”...

Для пропонованих розмірковувань стосовно початків міста – відмежовуючись від ні на чому не заснованих й нічим не обмежених візій – показовим сприймається наступне твердження: “Należy zaznaczyć, że materiały z czołowych stanowisk, m. in. z grodu przemyskiego, nie doczekały się kompleksowego opracowania”¹⁷ (S. 98 154). Те ж саме стосується також і вивчення однієї із центральних позицій історичної спадщини Перемишля – найдавніших укріплень замку: “Do chwili obecnej brak jednak gruntownego analitycznego studium wyników tych badań” (S. 121). “Należy zaznaczyć, że brak jest opracowania odkrytych obiektów jak i materiałów archeologicznych w nich występujących zarówno z badań A. Kunysza jak i A. Żakiego. Brak więc podstaw do określenia chronologii zarówno względnej jak i absolutnej, a tym samym wydzielenia poszczególnych faz rozwojowych zabudowy wczesnośredniowiecznego grodu” (S. 124). Реальну підставу пропонованих досі міркувань з відповідного приводу таке визнання окреслює аж надто виразно. Однак відзначений “брак” при цьому, звісно, ніяк не випадало би обмежувати винятково наголошеними тут проблемами самої хронології. Подібні зізнання, правду кажучи, випадає приймати визнанням взагалі відсутності достатніх підстав для належного, на відповідному науковому

¹⁷ Аналогічні визнання зроблено так само стосовно, наприклад, кераміки (S. 99).

рівні і з необхідним фактичним забезпеченням та логічним супроводом осмислення археологічної сторони місцевої ситуації. Актуальна сукупність польської літератури найстаршого Перемишля здатна підказати такий зі знаних міркувань не зауважений, однак, у її власному колі висновок із усією очевидністю.

Водночас там, де віднайдений речовий матеріал наділений однозначною вимовою, згідно з якою йдеться про виразно, чітко та послідовно стверджений контекст входження Перемишля до київської традиції, як у випадках із глиняними корчагами (S. 102), скроневими кільцями (S. 110), кульчиками (S. 110–111), браслетами (S. 111–112), енкалпіонами (S. 118–119), така очевидна належність не визнається або ж і зовсім замовчується. Показовим з цього огляду сприймається запропоноване пояснення поширення на значній території нинішньої Польщі знахідок знаних київських енкалпіонів: “Szeroki zasięg terytorialny tłumaczy się migracjami ludności, spowodowanymi ucieczką przez inwazją Tatarów (za J. Ginalskim 1999–2000, s. 231, p. 14). Wg E. Gródek-Kciuk (1989, s. 107) mogło to wiązać się ponadto z wymianą handlową, kontaktami politycznymi, militarnymi czy dynastycznymi” (S. 119). І, звісно, на думку польських авторів, такі знахідки ніяк не мало визначати проживання на певній частині відповідних теренів носіїв самої традиції, яку ці об’єкти призначені репрезентувати з усією очевидністю та цілком виразно. Оскільки на подібного роду згоди в польській науковій практиці, як відомо, існує усталене табу.

Щодо енкалпіонів як одного з найпоказовіших виявів цілком конкретного історичного контексту однозначного вислову, то в актуальних перемишльських археологічних реаліях привертає увагу й ще один завідомий “господарський жарт” – у подачі певних з-поміж них із задокументованою свого часу метрикою анонімними. Уже була нагода відзначити трактування у новіших публікаціях як не зафіксованого походження окремих енкалпіонів, у давнішій літературі поданих віднайденими поблизу латинського кафедрального костюлу¹⁸, тобто на терені при давнішій міській соборній церкві¹⁹ – ротонді святого Миколая, що її польська література призвичаїлася у своєму власному колі незмінно трактувати не інакше, як костюлом (див. далі). Латинську катедрu, як відомо, збудовано на місці розібраної ротонди. За одним із наведених “потрібних” припущень “drewniany kościółek” мав шанс існувати на терені замку вже навіть за часів великопольського князя Мешка I (†992), чого, однак, не вважали можливим визнати навіть самі пізніші польські автори (S. 126). Зрештою, як уже зазначено, польський інтерес на ґрунті Перемишля у дотеперішніх польських поглядах насправді здатний виявлятися уже тільки істотно пізніше.

Центральною позицією ранньої історичної спадщини Перемишля та важливим свідченням його тогочасного статусу на тлі “нерозпізаного” замку слушно визнано ансамбль ротонди з палацом на замковому подвір’ї. Проте пропонується їх інтерпретація заснована винятково на міркуваннях “потрібності” й цілковито позбавлена аргументів, оскільки само трактування зводиться до незмінного вміщення появи ансамблю не інакше, як тільки за часів відзначеного цілком згодом прийнятого тільки з міркувань його незмінної пожаданості недовготривалого перебування міста в складі держави князя Болеслава (S. 128). При цьому само переконання у тексті презентується завідомо плутаним,

¹⁸ Дибя Ю. Найстарша архітектурна спадщина... С. 259; Александрович В. Przemyśl wczesnośredniowieczny”... С. 331.

¹⁹ До такого статусу цього перемишль-

ського храму увагу привернуто: Александрович В. Przemyśl wczesnośredniowieczny”... С. 331.

оскільки, з одного боку, визнається, ніби він: “Należy do nielicznych tego typu zespołów, datowanych na przełom X–XI w.”. А з іншого на очевидне порушення щойно поданої часової межі буквально вже через три рядки водночас стверджено: “Powstanie rotundy i palatium przemyskiego wiąże się z okresem wyprawy Bolesława Chrobrego na Ruś w 1018 r.”. Хоча що власне мало би “в’язати”, як уже зазначено, через відсутність будь-яких відомостей незмінно приречене залишитися таємницею. Ще іншого разу ситуація стосується “okresu zajęcia Rusi (виділено – В. А.) przez Bolesława Chrobrego w 1018 r., kiedy to *najprawdopodobniej* (виділено – В. А.) ma miejsce budowa preromańskiego zespołu sakralno-pałacowego na wzgórzu zamkowym w Przemyślu” (S. 147), яких “powstanie *przypisywane* (виділено – В. А.) jest Bolesławowi Chrobremu” (S. 183) – визнано ще далі. Тобто, правду кажучи, за цілковитої відсутності будь-яких відомостей до історії тогочасного Перемишля та відзначеної безпідставності співвіднесення міста із занятими тоді “Червенськими градами” повинно йтися винятково про “дуже потрібну та неодмінно бажану” гіпотезу в характері ні на чому не заснованого здогаду й ніяк не більше. Водночас навіть за іншим, так само теж тільки здогадним твердженням, “najstarsze uchwycone osadnictwo na wzgórzu zamkowym rozwinęło się na początku XI lub pod koniec X w. Z tym etapem wiąże budowę rotundy i palatium” (S. 155). Отже, як випадало би розуміти, – цього разу йдеться про період ще за певний час до “історичного київського чину”, звично сприйнятого одинокую наявною підставою для так бажаного віднесення перемишльського архітектурного ансамблю неодмінно і не інакше, а тільки до польської спадщини. Втім, як – цілком слушно – визнано при одному зі звернень, усі ці датування запропоновано винятково “*w oparciu głównie o kontekst historyczny* (виділено – В. А.)” (S. 164), тобто, знову ж таки, – тільки той самий визначальний для усіх подібних концепцій єдиний аргумент у київському “успіху” Болеслава Хробрго, як уже зазначено, невідомо на якій основі з Перемишлем співвіднесено. При цьому водночас паралельно ще й лаконічно подаються нібито підстави для датування найстаршого перемишльського ансамблю мурованої архітектури навіть і ще ранішим часом: “Dane archeologiczne – analiza nawarstwien, jak i pozyskany materiał ceramiczny, nakazują czas powstania preromańskiej architektury na wzgórzu zamkowym w Przemyślu zamknąć pomiędzy drugą połową X w., a przełomem X i XI w.” (S. 164)! Настільки загально й водночас цілком поверхово викладені міркування ніяк не випадало би сприймати наділеними належною для їх прийняття силою переконання. Водночас такі розходження незмінно вказують на безперечний не тільки цілком поверховий, а й так само явно безвідповідальний підхід як до сприйняття, так і трактування ситуації. Що ж до самого ансамблю, то за таких виразних розходжень запропонованих інтерпретацій, очевидно, випадало би також задуматися ще й про коректність відчитання самих зазначених археологічних даних. Адже в останній пропозиції вказаний перемишльський об’єкт підкресленої уваги віднесено до явно “байкових” для Перемишля у його незмінному дотеперішньому польському баченні часів. Почасти, як видно, це зроблено навіть із безперечним виразним збитком для так бажаних у польському колі “перемишльських заслуг” Bolesława Chrobrego.

За так своєрідного “узгодження поглядів” – раз Болеслав після 1018, раз ще так само “найпевніше” – до того, чи, як в останньому випадку, фактично, навіть немовби ще й у другій половині X ст.²⁰ (!) – може йтися, звісно, ніяк не про

²⁰ Для польського сприйняття такі “від-крема, пригадати запропоноване свого часу криптя” – явище не унікальне. Випадало б, зов-визнання... “баптистерієм” гаданої каплиці

усвідомлення певних, цілком конкретних обставин виникнення ансамблю та віднайдення переконливих аргументів на їх підтвердження. Замість цього пропонується тільки актуалізація очевидно прийнятої та загальновизнаної у відповідному колі знаного наповнення “магічної формули” новітньої Болеславової легенди Перемишля, за якою, на чому вже була нагода наголосити, не здатні проглядатися жодні історичні реалії. Усі ж можливі конкретного наповнення аргументи, як, наприклад, розпланування ротонди у візантійській системі мір разом із технікою мурування²¹ та неможливості появи такого ансамблю заходами знаного з неустанних життєвих клопотів князя у захопленій на короткий час віддаленій території²² – у себе вдома він, як відомо, не створив нічого подібного – не діють. Адже інакше належалося б відмовитися від центрального моменту усіма можливими силами так наполегливо вицпелюваної Перемишльській “польськості”, чого очікувати від польськопатріотичних авторів, звісно, не випадало би ніяк...

Втім, у підсумуванні незмінно пожаданих “історичній справедливості” випало заторжествувати безмірно: “Gród przemyski rozwijał się pokąźnie za czasów Bolesława Chrobrego. Powstaje tu wówczas zespół architektury preromańskiej kołista rotunda z prostokątnym palatium. ...lokalizacja w Przemysłu architektury monumentalnej o charakterze sakralno-rezydencjonalnym zdaje się być świadectwem chrobrowskiej koncepcji utworzenia tu dużego ośrodka administracji państwowej (a wtórnie lub równolegle, także kościelnej) i tym samym nominacji Przemysłu na stolicę rozległej, najdalej na wschodzie Polski położonej prowincji vel dzielncy. Przemysł staje się ważniejszym ośrodkiem życia pomiędzy Krakowem a Kijowem” (S. 195). Реальних слідів цього нібито так активного життя віднаходиться далеко не найбільше – правду кажучи, зовсім... Але це коли виходити поза знане чарівне коло всепоглинаючих потрібних припущень. До того ж, з польської перспективи, як видно, не схильні бачити зовсім таких далеко не скромніших осередків життя на теренах між Перемишлем та Києвом, як, скажімо, Володимир чи Луцьк – очевидно, як уже ніяк не належних до тієї ж незмінно всевизначальної єдино пожаданої перспективи. Марно шукати також якихось реальних слідів зазначеної “chrobrowskiej koncepcji”: її цілковито випадає віднести до тієї частини історичної традиції, над якою невідомо чи працював сам князь, а винятковно вже його далекі щасливі нащадки та явно понад усяку можливу міру...

Уже була нагода привернути увагу до суперечних переказові Я. Длугоша й ні на чому не заснованих, зовсім фантастичних пропозицій датування замкової церкви, які засвідчують звичне для певного часу цілком “господарське” поводження із автентичною вимовою писемних джерел. У зв'язку зі собором варто також пригадати очевидне нехтування повідомленням польського хроніста і в ще одному істотному для перемишльської дійсності моменті. Коли він писав

на горішньому, п'ятому (!) ярусі знаної вежі в місцевості Стоп (Стоп'е) поблизу Холма, див.: *Kutyłowska I. Wczesnośredniowieczne baptysterium w Stołpiu koło Chełma Najważniejsze odkrycia archeologiczno-architektoniczne Chełma i okolic. Materiały z sesji naukowej, odbytej w Chełmie 1 XII 1995 r. Chełm, 1997. S. 30–32.*

²¹ Див.: Діба Ю. Етноконфесійна приналежність ротонд X–XIII ст. українсько-польського та українсько-угорського порубіжжя *Народознавчі зошити*. Вип. 2(32). Львів, 2000. С. 222–227; Петрик В. Архітектура та

планувальний уклад княжого двору на Перемишльському дитинці у X–XIV ст. *Українська академія мистецтв. Дослідження та науково-методичні праці*. Вип. 8. Київ, 2001. С. 187–199; Діба Ю. Фундації богородичних храмів-ротонд у Кракові та Перемишлі у контексті центральноєвропейських міждержавних зв'язків середини XI століття *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Т. 249: *Праці Комісії архітектури та містобудування*. Львів, 2005. С. 65–66, 84–103.

²² Діба Ю. Фундації... С. 35–104.

про усунення із переміненого на кафедральний костюл собору давніх поховань, аналізований текст показово толеранційно твердить: “Być może wówczas to przeniesiono do krypty nowej katedry sarkofag księcia Wołodara” (S. 130). Кому з господарів “nowej katedry” потрібна була в ній могила “чужого” князя і з яких міркувань її належалося переносити?²³ Не випадало би доводити подачу в наведеному висловлюванні завідомо фантастичного в перемишльських реаліях візрцевого рожевого образка так пожаданої у польських колах при зусиллях із систематично практикованого самовихваляння толеранції. Втім, в іншому місці – у значно переконливішому співвіднесенні зі звичними та незмінними перемишльськими історичними реаліями – все ж, “культурно” визнано, що, за Я. Длугошем, “groby Rusinów naruszono” (S. 184), тобто, їх викинули із захопленого собору і знищили. Розвивати ідилію, нібито через чотири десятиліття після того нові господарі, розбираючи собор, мали перенести гріб його будівничого до “свого” новоспорудженого кафедрального костюлу – діяння завідомо вдячне...

Найважливішим пунктом княжого міста поза замком виступає ротонда святого Миколая, рештки якої віднайдено в підземеллях новішого кафедрального костюлу. Вона з'являється у тексті аналізованого викладу з рідкісною для середовища документальною згадкою, якою подана “wzmianka źródłowa w dokumencie Lwa Daniłowicza (1264²⁴–1301), mówiąc o istnieniu w Przemyślu kościoła kamiennego (виділено – В. А.) pod wezwaniem św. Mikołaja” (S. 133). Насправді само вказане джерело, як виявилось при докладнішому аналізі відповідної його частини, ніяк не здатне стати свідченням княжих часів про існування церкви, оскільки відсилання до неї виникло внаслідок... сфальшування тексту при його внесенні до Перемишльських лавничих актів у 1470 р. Тоді до автентичного документу про продаж війтівства додано рядок про продаж нібито разом із ним також і церкви святого Миколая. Виникла ситуація завідомо немислима, оскільки князь ніяк не міг “продати” міську соборну церкву²⁵. Польські знавці Перемишля навіть не зауважили серед польської слави міста ще й такого свого здобутку. Так само зовсім незрозумілою фантазією є формулювання, згідно з яким існує нотатка про Миколаївську церкву: “Według zapisu z 1363 r. w dokumencie-gramocie księcia Lwa Daniłowicza” (S. 167): застосований зворот пропонує звичний поверховий переказ чужого висловлювання, сенс якого не надається для витлумачення. Також не відповідає дійсності й наступне твердження, нібито: “Świątynia ta funkcjonowała w Przemyślu, pełniąc okresowo rolę katedry, do 1461 r.” (S. 134). Насправді, як відомо, латинською кафедрою упродовж зазначеного часу був відібраний собор Різдва святого Іоана Хрестителя. Зрештою, далі автор і сам написав щодо собору на основі знаного переказу Я. Длугоша: “jej (православної катедри – В. А.) zamknięcia i przeznaczenia na katedrę łacińską miał dokonać w 1412 r. Władysław Jagiełło” (S. 148).

²³ Ця завідомо фантастична версія відображає переказ про зниклу тільки після 1889 р. у латинському кафедральному костюлі надгробну плиту із зображенням чоловіка, без будь-яких на те підстав потрафковану в здогадних припущеннях надгробком... князя Володара (S. 131–132).

²⁴ Подана дата, виведена, безперечно, від часу смерті короля Данила Романовича, не відомо в якому сенсі могла б бути використана, оскільки вона не засвідчена якоюсь

окремою цезурою в біографії князя Лева Даниловича – перемишльського князя ще, очевидно, з достатньо ранньої молодості – від початку 1240-х років, див.: *Александрович В.* Початки біографії князя Лева Даниловича та початковий період історії Львова *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 11: Княжий Львів 1256–2016 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2017. С. 24–28.

²⁵ *Александрович В.* Przemyśl wczesnośredniowieczny”... С. 331–332.

Текст пропонує очевидне виразне протиріччя й у датуванні миколаївської ротонди, спершу подаючи: “jest datowana różnie, generalnie od połowy XII do początków XIII w” (S. 134). Проте вже на третьому рядку після цього з власливою неодноразово відзначеною легкістю визнається водночас щось зовсім інше: “Była współczesna cerkwi Wołodara na wzgórzu zamkowym” (S. 134). Втім, на тому ще не кінець, бо за ще іншою наведеною гіпотезою, то в період короткотривалого захоплення Перемишля поляками від 1135 р. “mogła być ewentualnie zainicjowana budowa katolickiej świątyni, romańskiej rotundy św. Mikołaja dla coraz liczniej przybywających kolonistów z zachodu” (S. 152). Звичайно, жодних доказів тому, що справді “mogła być” дошукуватися не належить: досить самого практикованого ствердження на засаді прозріння. Здається, так пожадана й на відомий спосіб отримана “katolicka świątynia” єдина сама по собі й повинна свідчити про успіх західної колонізації на тогочасному перемишльському ґрунті: інших реальних слідів зазначеного успіху навіть самі так зацікавлені нинішні господарі Перемишля, як видно, вловити не мали нагоди. За відомо “зовсім веселим” продовженням “ostatecznie” “призначено” “moment budowy katolickiej świątyni, rotundy św. Mikołaja” на найближчий наступний перехід міста в руки поляків щойно в 1214–1216 рр. (S. 153), далі в інших висловлюваннях навіть продовжений до 1221 р. (S. 161, 169). Згідно з новішою версією: “Wówczas to mogła powstać gmina kupiecka, której ludność stanowiłyby rzemieślnicy i kupcy ślascy, dla których to książę fundował by świątynię-rotundę św. Mikołaja” (S. 169). Чому князь неодмінно мав будувати храм, а не, як звично за таких обставин, сама “gmina kupiecka” – теж загадка не для розв’язання. Спорудження у першій половині століття стверджено також і за іншої нагоди (S. 175). Блоки фундаментів ротонди віднесено до “być może wtórnie wykorzystanych z innej wcześniejszej budowli. Mogło by to sugerować istnienie w pobliżu starszego romańskiego obiektu sakralnego, być może pod wezwaniem św. Mikołaja” (S. 167) – цей “старший невидимка” єдиний раз об’являється тільки тут. Фігурує ротонда в тексті навіть ще й зовсім скромно як “kościółek (sic!) św. Mikołaja” (S. 186), хоча ще перед тим її пригадано як “okazałą rotundę” (S. 159).

При таких зусиллях просто неможливо не уявити світлого образу самовідданого “польського будівничого” із чудодійною кельнею у руці. З усвідомленням власного покликання йому жертвно десятиліттями належалося сидіти “під кушем” на приперемишльських пагорбах, виглядаючи з-під не зайнятої кельнею іншої руки слухної нагоди вскочити до міста, яке черговий раз надовго знову “opanowali rusini”... Задля сповнення історичного призначення із продовження та завершення будови незмінно так переконано наголошеної у зусиллях вдячних нащадків “katolickiej świątyni, rotundy św. Mikołaja” – “zarówno kościoła parafialnego, jak i pierwszej katedry” (S. 153)... у самому... центрі княжої столиці... Зіставлення написаного щодо спорудження ротонди святого Миколая засвідчує мало не титанічні послідовні зусилля польської сторони навколо нього. Коли тільки вдавалося знову на короткий час відібрати Перемишль, у ньому згідно з незмінною нормою, яку “випало започаткувати” Болеславу Хороброму, неодмінно одразу мало розпочинатися спорудження так пожаданої “katolickiej świątyni”, завжди перериваючись кожного разу, як тільки місто поверталось до руських господарів. Дивним чином самі автори такої ідеї досі не змогли її відкрити як зразкову перемишльську модель знаменитої польської цивілізаційної (покликані прикрити польську ж окупаційну) місії. Модель порядкування в історії при цьому вартує бути пригаданою окремо...

Що ж до так багатостраждальної у дотеперішніх польських візіях ротонди як спорудженої за конкретних обставин реальної будівлі, то останнім часом привернуто увагу до її близької австрійської архітектурної аналогії. У контексті знаних фактів історії Галицько-Волинської держави, пов'язаних з добре відомою участю Романовичів у боротьбі за "австрійську спадщину" в 1250-х роках, вона здатна вказати прийнятний реальний, поза видумуванням усе нових і нових самопереконливих "здогадів", шлях до з'ясування походження та датування унікальної перемишльської архітектурної споруди²⁶.

Щодо гаданих, як незмінно в польській літературі, функцій ротонди, то за нею з уже неодноразово засвідченою за таких обставин працьовитістю визнається виняткова багатовекторність. "Kościół ten mógł więc pełnić funkcję kościoła targowego. Obecność kościoła lub kilku kościołów była w mieście regułą, co w przypadku Przemyśla w pełni potwierdziły badania archeologiczne" (S. 161). Звичайно, питання чому в столиці князів київської династії мали так активно поширюватися "костьолі" та ще й, нібито, за майже відсутності церков (пригаданих на тлі костьолів не інакше, як "rółgębkiem", вкрай нечисленних при безперечному домінуванні весь цей період руського населення) так само належить до табуйованих. Втім, цілковите нерозрізнення "при потребі" церков і костьолів для запропонованого тексту виявляється звичною нормою (пор. далі). Археологічно стверджене активне заселення терену при безпідставно сприйнятій храмом латинської традиції ротонді святого Миколая упродовж другої половини XII – першої половини XIII ст. за одним із безконечного набору припущень ще й навіть "można by uważać za wczesny przejaw wprowadzenia na Rusi Halickiej prawa niemieckiego" (S. 161). Здається, в такому баченні Перемишль чи не сягає шансу залишити позаду навіть сам Маґдебург: він, як відомо, отримав права, що далі стали основою так званого німецького права, щойно 1188 р. А чергове з нагромаджених ні на чому не заснованих припущень відкриває шлях до висновку про пожадану для творців відповідного погляду розбудову латинської спільноти в місті вже, нібито, від другої половини XII ст. Очевидне запитання чому ця виразно інорідна їй, безперечно, чисельно зовсім скромна за тогочасних умов спільнота (коли вона справді повинна була існувати, чому, однак, немає ніяких доказів) мала знайтися зі "своїм" храмом у самому історичному центрі княжої столиці, звісно, також постати не повинно ніяк...

До показових особливостей викладу належить притаманне текстові систематичне плутання вслід за недокладним розпізнаванням церков та костьолів також в аналогічному нерозрізненні разом із ними кладовищ прицерковних і прикостьольних, тобто, в неодноразово засвідчених у перемишльських польських реаліях, – постійне намагання подати перші за другі. "Brak w Przemyślu grobów szkieletowych, datowanych pewnie na IX czy X wiek, które można by odnieść do wielkomorawskiego względnie czeskiego etapu wczesnego chrześcijaństwa" (S. 148). Як уже була нагода відзначити, усі дотеперішні намагання експлуатувати великоморавську карту насправді зводяться до єдино прийнятного знаменника: про моравські впливи у регіоні історики надалі знають тільки те, що самі й наговорили. Що ж до реального історичного часу, то тут виразно простежується стійке намагання трактувати поховальну культуру міста винятково в рідному костьольному контексті з відзначеним сталим змішуванням кладовищ прикостьольних і прицерковних та неустаним наголошенням

ди святого Миколая у Перемишлі (див. у цьому вип., с. 219–238.

²⁶ Дибя Ю. Австрійський прототип ротон-

насамперед на костельній стороні традиції, хоча в княжому Перемишлі – загальновідомо – не їй випало домінувати... Визнання прицерковного характеру поховань здебільшого супроводить лише відкликання до замкового некрополю при соборі (S. 141, 142, 143, 144, 145, 148). Хоча й щодо нього теж вдається натрапити на твердження і про його “найкращий можливий” – прикостельний характер (S. 148). Натомість віднайдені поховання поза храмами незмінно трактовано не інакше, як “неприкостельними” (S. 145, 147) – нічого кращого в Перемишлі, як відомо, бути не могло... “Przemyskie nekropole są dobrym przykładem... istotnych przeobrażeń w życiu ówczesnego kościoła” (S. 180)... і тільки. “Некостельної” сторони ситуації на місцевому ґрунті при цьому на звичний спосіб, як завжди, враховувати не належиться...

Показовим моментом щодо сприйняття хронології самих кладовищ виявляється твердження стосовно “cmentarzyska szkieletowego o wybitnie przykościelnym charakterze. Niewykluczone, że na podgrodzium domniemana świątynia wraz z cmentarzyskiem egzystowała współcześnie z cerkwią Wołodara. Jest mało prawdopodobne, aby cmentarzysko to funkcjonowało na historycznym podzamczu, już po rozebraniu cerkwi Wołodara znajdującej się na kulminacji grodu” (S. 149). Однак останню описану вірогідність випадало би визнати не тільки малоправдоподібною, а й неможливою взагалі. Адже в такому разі повинно би йтися щойно про другу половину XV ст. – часи для Перемишля уже достатньо задокументовані. Окрім того, в контексті знаного процесу розвитку ситуації на місцевому ґрунті неможливо уявити функціонування за умов зазначеного часу у вказаному місці церкви, а щобільше, як це незмінно схильні бачити в польських колах, – “анонімного” костюлу. Раніше воно фігурувало як кладовище “przy ul. Matejki przypuszczalnie z jakąś niezidentyfikowaną, nieodkrytą świątynią” (S. 143). “groby szkieletowe z cmentarzyska o wybitnie przykościelnym charakterze” (виділено – В. А.) со pośrednio wskazywałoby на існування, в тій частині подгородзя, однієї святини, być może drewnianej cerkwy (?). Prawdopodobnie funkcjonowała ona współcześnie z cerkwią Wołodara użytkowana na kulminacji wzgórza, oraz rotunda św. Mikołaja pod katedrą” (S. 160).

Неодноразово засвідчений досить індивідуальний стосунок до фактів не менш послідовно виявлено і в наступному синтезі історії ранньосередньовічного Перемишля. Хоч сам заголовок подає, нібито запропоноване підсумування укладено “w świetle źródeł archeologicznych” (S. 150), він, звісно, ніяк не мав обмежуватися самою археологією. На тлі незмінних домінуючих польських акцентів, у ньому віднайшлося місце навіть на лаконічне звернення до найдавніших перемишльських князів київської династії, проте розповідь, звично для польської літератури, – немало своєрідного наповнення. Більшість наведених фактів при цьому запозичено з київського літописання XI–XII ст., проте їх залучено не безпосередньо від київських літописів (польський переклад старокіївського літописання фігурує серед використаної літератури), а винятково через давніших польських, уже новіших авторів. Натомість західноукраїнського літописної традиції XIII ст. не згадано взагалі, хоча окремі збережені в ній свідчення також присутні в того ж походження синтетичному переказі.

Сам запропонований виклад фактів досить показовий. Для прикладу варто навести вже перше речення: “Przemysł od 1087 r. poświadczony jest źródłowo pod władaniem rodu Rościszewiczów” (S. 152). Зацікавленому читачеві не належить довідатися, що ще за “ród” і звідкіля ті Ростиславовичі до Перемишля “spadli”. Читацький неспокій здатне ще більше поглибити наступне

визнання – виявляється, ситуація мала шанс вияснитися тільки за другого Ростиславовича: “Dzięki rządowi Wołodara [Перемишль] stał się stolicą księstwa” (S. 152). Про характер “władania” “першого Ростиславовича” й те, у якому статусі місту належалося тоді функціонувати довідуватися не належить, оскільки, відповідно до чинної “всезагальної придворної граматики”, така інформація – треба розуміти – табуована. Що “таємничі Ростиславовичі” діяли досить злагоджено й сиділи, як відомо, не тільки в Перемишлі, а також у Теребовлі та Галичі, щобільше, – були внуками знаменитого київського князя Ярослава Мудрого – про це згадувати так само не належиться²⁷. Небажаних київських акцентів текст спромігся уникати просто таки віртуозно навіть там, де вони аж надто очевидні. Показовий приклад пропонує наступна цитата, яка водночас є ще й безперечним шедевром власне цитування “*Latopis notuje bowiem, że Światopełk Iziasławicz ks. Kojowski (1093–1113) “nie dopuścił gości z Halicza ni ludzi z Przemyśla i nie było soli w całej ruskiej ziemi”**” (S. 152). По-перше, наведена інформація походить не з літопису, а Києво-Печерського Патерика²⁸, хоча в самому київському літописанні про ці події йдеться також²⁹. По-друге, “не допустив”, не київський князь. Навпаки – “не допустили” до нього, внаслідок чого й не було, як сказано, солі в Руській землі, тобто, за звичними тогочасними поняттями³⁰, – Київському князівстві. Описану ситуацію як виразне свідчення безперечного сталого конкретного контакту перемишльських теренів із Києвом, про що, зрештою, як відомо, з іншої нагоди твердив ще задовго до того візантійський імператор Костянтин Багрянородний³¹, у польському інтересі так само пригадувати та наголошувати не випадало ніяк...

Засвідчене зовсім “незабутнє” ставлення до реалій ще виразніше виявлено в стосунку до подій наступного, XIII ст. Само воно розпочинається від того, як 1199 р. Галицьке і Волинське князівства об’єднав знову звично так само “якийсь” князь Роман (S. 152), про якого, згідно з практикованою моделлю, теж нічого не сказано. Як і раніше, так само й тут немає ніякої історії, а тільки мозаїка переказаних за “апробованими” польськими авторами нічим не пов’язаних між собою відособлених фактів, нерідко далеких і навіть надто далеких від того, що з відповідного приводу зафіксовано на сторінках джерел. Так, наприклад, твердиться: “*W latach 1220–1221, 1231–1235 Przemyślem władą węgierski królewicz Andrzej*”. Однак “невизнаний” літопис дає підстави для зовсім іншої

²⁷ Найновіші огляди відомостей про них див.: Войтович Л. Перші Ростиславовичі у Галицькій землі Галицько-волинська доба. Т. 1: Студії з історії Галицько-Волинської держави XI–XIV століть / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2020. С. 15–74; Його ж. Початки Перемишльського князівства (див у цьому вип. с. 9–30).

* Немає сенсу дошукуватися, хто був першим у наведеному трактуванні.

²⁸ Абрамович Д. Києво-Печерський патерик (Вступ, текст, примітки). Київ, 1931. С. 151–152.

²⁹ Ипатьевская летопись. Стб. 23; Лаврентьевская летопись. Стб. 264. Найновіше звернення до відповідної ситуації див.: Мусин А. Как Прохор-лебядник киевлян накормил... Слово 31-е Киево-Печерского патерика как

источник по истории средневековой Руси и ее материальной культуре Княжа доба: історія і культура. Вип. 12 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2018. С. 50–51.

³⁰ Київські війська як “руські” фігурують ще, зокрема, в описі військових дій поблизу Звенигороду неподалік від Львова у 1144 р.: Ипатьевская летопись. Стб. 315. З цього огляду некоректною сприймається також згадка про “*List pisany na korze brzozonej, wysłany być może przez księcia Wołodara z Przemyśla do Dzwiniogrodu na Rusi*” (S. 116), оскільки той знаходиться в найближчій околиці Львова (є ще також Звенигород підкиївський, тобто власне руський, знаний також як Звенигородка, проте тут йшлося не про нього).

³¹ Александрович В. Przemyśl wczesnośredniowieczny”... С. 318.

хронології. Як відомо, володарем Перемишля упродовж першого названого періоду був новий (від 1218 р.) галицький князь Мстислав Мстиславович, який передав місто своєму малолітньому угорському зятеві, й той зафіксований в літописі власне і тільки з цієї нагоди під 1222 р. коли папа видав благословення на його одруження із малолітньою донькою галицького князя³². Саме князь Мстислав під час цього недовготривалого підпорядкування йому Перемишля домігся відкриття у ньому нової владичої кафедри й спровадив на неї усунутого з Новгороду свого тамтешнього, як гадають, “приятеля” – архієпископа Антонія (Добриню Ядрейковича)³³. Той, звісно, не здатний мати нічого спільного зі... знаним церковним істориком ХІХ ст. Антонієм Добрянським (1810–1877), парохом у селі Валява поблизу Перемишля, що так само ніколи не мав єпископського сану. Згідно з наведеними свідченнями новгородського літописання (див. вище), поява владичої кафедри в місті – без будь-яких підстав для “припущень” та здогадів – припадає на 1220 р.

Наступний “букет” аналогічного характеру надто літературних трактувань пропонує вибірковий виклад так само тільки з чужих рук стосовно подій середини – другої половини століття. Джерелом для твердження “W 1240 r. wszystkichi grodami części przemyskiej zawładnął bojar Grigorij Wasylewicz” (S. 153) виявилось літописне свідчення: “Григорьи же Васильевич . собѣ горноюу страпоу Перемышльскоую мышляше удержати”³⁴. Вказаному бояринові, водночас, явно “причинено гріха”, оскільки само першоджерело, як зазначено, зберегло переказ лише про намір, до того ж, тільки “горноюу страпоу Перемышльскоую мышляше удержати”, тобто гірський терен Перемишльської землі. Йдеться ніяк не про dokonane оволодіння “wszystkimi grodami części (?) przemyskiej”, як схильний повчати відповідний здобуток новітньої польської історіографії, не зовсім, проте, розуміючи розповідь самого тексту – причому, не тільки використаного, а й свого власного. Ота “część przemyska” так само сприймається якимось не зовсім зрозумілим історично-географічним новотвором.

Продовження “a bojar Filip miał swój zamek w Przemysłu” (S. 153) належалося б визнати ще кращим. По-перше, нічого такого в літописі немає взагалі й “перемишльський боярин Филип” – постать з-поза актуально доступного комплексу писемних відомостей до історії епохи та середовища. Про можливі інші джерела так само не йдеться. По-друге, в Перемишлі був тільки один замок – княжий, а чогось такого як “замки бояр” на терені міста не зафіксовано, як, зрештою, не віднотовано й будь-де у Старокиївській державі. Хоча боярські двори в самому місті, безперечно, не могли не існувати. Проте їх ніяк не випадало би трактувати “замками”, явно вдаючись до термінологічного репертуару набагато пізнішого часу та цілком відмінних історичних реалій. Нескладно здогадатися про перетворення на цього “лжеперемишльського” Филипа зовсім іншої конкретної історичної постаті. Ним мав стати самотній раз згаданий у літописі з епітетом

³² Ипатьевская летопись. Стб. 748 (під 1226 р.), 750. Ці події сприймаються винятково із західноукраїнського літописання. Новіший коментар до цієї ситуації див.: Головка О. Князь Мстислав Мстиславич “Удатний” і його доба. Кам’янець-Подільський, 2017. С. 133–139. Пор. також: Александрович В. Службеник... С. 178, приміт. 37. Марта Фонт у відповідному зв’язку з відкликанням тільки до літопису писала, ніби королевич

“правив” у Перемишлі упродовж 1222–1225 рр.: Фонт М. Перемишль в политике венгерских королей в раннее Средневековье *Colloquia Russica*. S. 95. Правда, в іншому місці на тій самій підставі стверджено, ніби він володів містом до смерті 1234 р.: Ibidem. S. 89.

³³ Докладніше див.: Александрович В. Службеник... С. 176–177.

³⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 789.

“безбожний” боярин Филип, який, згідно з переказом під 1230 р., запросив тоді князя Данила Романовича до Вишні (нині м. Судова Вишня Львівської обл.), маючи намір його вбити у змові з белзьким князем Олександром Всеволодовичем³⁵. Не зовсім зрозуміло також, у якому сенсі “dwory bojarów były składami broni” – нарівні із замком (S. 153). Як і, зрештою, те, наскільки й самому замкові належалося виконувати функції “składu broni”. Цілком очевидно, що йдеться не про певні історичні реалії, а звичне вживання позбавлених конкретного наповнення і внаслідок цього засвоєних завідомо “необов’язкових” словесних конструкцій, за якими не випадало би дошукуватися реального змісту.

Щодо цього переконує й не менш показове продовження стосовно ситуації другої половини століття. Тут знову з’являється “якийсь” “Daniel”, “który nawet uzyskał koronę” (так само – треба розуміти – “якусь”), після нього “panował” (знову “якийсь”) “Wasyłko, zaś po nim rządy nad Przemyślem sprawował Lew Daniłowicz. Nieco później w latach 1264 i 1270 za jego panowania przemyśl ponownie staje się stolicą udzielnego księstwa kijowskiego, włodzimierskiego lub halickiego” (S. 153). Така постійно стосована до української сторони незмінна дикуватості-нігілізуєча поверховість у поєднанні з явним небажанням адекватно засвоїти хоча б щось із асів “чужої” і “непотрібної” історії як зверхній вираз істоти власного “я” на засвідчений спосіб вихованого й навченого, з дозволу сказати, “проникливого історика”, безперечно, не надається для коментування. Йдеться про короля Данила Романовича (1201–1264), коронованого наприкінці 1253 чи на початку 1254 р. папською короною³⁶, та його молодшого брата й наступника – князя Василька Романовича (1204–1269), який мав стосунок до Перемишля винятково – і тільки – через статус зверхника Галицько-Волинської держави, успадкований зі смертю старшого брата. Князь Лев Данилович став володарем Перемишля не “po nim”, тобто щойно від 1269 р, а, як уже зазначено, – з надання батька ще за досить юних літ – у першій половині 1240-х років. Перемишль – “stolica udzielnego księstwa kijowskiego, włodzimierskiego lub halickiego” після 1264 р. – очевидний нонсенс, породжений відзначенням постійно практикованим надто вільним стилем “плавання” в історії Галицько-Волинської держави, зрештою, тут ще й – старокіївської традиції загалом. Князь Лев, як стверджено у відповіді князя Володимира Васильковича на його намагання 1288 р. заполучити Берестій, на той час “держа княжения три . Галичкое . Перемышльское . Бельзское”³⁷. Такого ж утворення, як зазначеного та ще й “удільного” князівства “kijowskiego, włodzimierskiego lub halickiego” історія, звісно, не знає.

Показовим науково-фантастичним акцентом – із виразним цілковитим домінуванням нічим не стриманого у його відчайдушній відвазі фантазування над наповненням суто науковим – наділені також коментарі до функціонування замку за княжих часів. Визнання: “Przypuszczalnie w grodzie mieszkał sam książę, jego drużyna, a także urzędnicy” (S. 156) засвідчує цілковиту відсутність орієнтації як у самому “гроді”, так і його функціях, а навіть багатьох дальших, проте не менш істотних у конкретному зазначеному інтересі аспектах організації та функціонування влади та суспільства загалом. Тому що (так само, зрештою, як і зараз) грод не міг бути місцем постійного проживання ані дружинників, ні урядників, подібно, зрештою, до теперішніх чиновників, також осілих із родинами та

³⁵ Там же. Стб. 762–763.

³⁶ Найновіший огляд джерельних відомостей стосовно коронації та її функціонування у свідомості епохи див.: Алексан-

дрович В. Коронація та королівський титул князя Данила Романовича Галицько-волинська доба. Т. 1. С. 115–190.

³⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 913.

власним господарством теж на терені місті. Те, що в колі професіоналів від історії випадає докладати зусиль до подібного тлумачення здатне вказати на особливо тріумфальний стан тієї ж професійної когорти носіїв історії в особах далеко не поодиноких її представників з-поміж зацікавлених Перемишлем із польської сторони. І чому знахідки печатки та писала мають неодмінно і обов'язково свідчити винятково про місцевих "урядників" (S. 156) а не – ширше – носіїв писемної культури загалом – так само явна професійна загадка. Чому печатка не могла походити від не місцевого присланого листа, як воно й було насправді, оскільки йдеться про печатку знаного з історії Ростиславовичів волинського князя Давида Ігоровича (?1112)³⁸. Очевидно, на такий спосіб виявився зафіксованим конкретний матеріальний слід його кореспонденції із перемишльським володарем, проте сама по собі печатка не настільки вимовна, аби послужити підставою для дальших міркувань з відповідного приводу. І чому писало ніяк не міг загубити, наприклад, хтось із церковного (від 1220 р. – також епархіального) кліру чи, наприклад, владичий писар? Тільки тому, що в запалі присвоєння "чужого" Перемишля через неприйнятність самої такої потенційної можливості не визнано за потрібне пригадати у відповідному контексті й про них?

У безперервному параді на такий спосіб придуманих "від самого себе" "гіпотез" повторено навіть завідомо "веселу" версію, нібито "*z chwili powstania cerkwi z cmentarzem* w centrum grodu, siedziba władz feudalnych została przeniesiona na Wzgórze Trzech Krzyży*" і в продовженні вже зовсім непіддатне логіці як приклад явно не контрольованого викладу: "*na zgłiszczach grodu feudalnego* (виділено – В. А.) *powstała wcześniej* (виділено – В. А.) *osada rzemieślnicza*" (S. 156). Як "*zgłiszcza grodu feudalnego*" так і запрезентована часова послідовність не здатні не привернути уваги. Хоча само узгір'я належить до пунктів, функція яких "не є зрозумілою" (S. 156), наведену аж надто відверту фантазію щодо його нібито при цьому "нової ролі" на тій же сторінці повторено навіть вдруте й на цей раз ще й у ширшому викладі: "*już w 1086 r. siedzibę władcy ruskiego przeniesiono na Wzgórze Trzech Krzyży. Niewykluczone, że wraz z postawieniem tzw. cerkwi Wołodara i ulokowaniem wokół niej cmentarza, dawniejszy gród na wzgórzu zamkowym zaczął spełniać funkcje sakralne* (виділено – В. А.), *a funkcje obronne przejął gródek położony na Wzgórzu Trzech Krzyży*" (S. 156). Тобто, замкові, волею завзятого "інтерпретатора" – виявляється – належалося перестати бути замком, втратити відповідну функцію?.. З тим, що пізніше "загублене первісне призначення" мало так само якимось зовсім незбагненим способом повернутися до нього, оскільки за пізніших часів він незмінно функціонував надалі на своєму первісному місці... Прийнята дата так само не позбавлена додаткового навантаження, оскільки перейнята від часу появи в місті Ростиславовичів. Описані "поневіряння" Перемишльського замку належать до найпоказовіших прикладів того, на якій висоті планки пропонується і ведеться виклад історії міста. Звісно, ніяк не тільки в цьому самотньому конкретному вибраному аспекті...

Не менш яскравий наступний приклад віднайшовся уже в найближчому продовженні. Явну своєрідність орієнтації у місцевій ситуації, а водночас, так само ще й епосі загалом, зберегло також не менш показове визнання, нібито "*na przełomie XI i na początku XII w. na wzgórze zamkowe przeniesiono*

³⁸ Найновіший огляд відповідних відомостей див.: Войтович Л. Перші Ростиславовичі... С. 1 – ; Його ж. Початки... С. –.

* Не зайве пригадати, що за однією з чис-

ленних "версій" кладовище нібито мало виникнути при церкві значно пізніше від появи її самої (див. вище).

rzemieślników, zwłaszcza hutników, kowali i odlewników. O koncentracji działalności produkcyjnej, w miejscu dawnego grodu obronnego, rzekomo miałyby świadczyć bryły ołowiu (w chacie nr 8)" (S. 169). Тобто, знову йдеться про ситуацію періоду, коли в Перемишлі утвердився князь Володар Ростиславович й замок став його резиденцією. Хоча б уже тільки з цього одного огляду як перенесення перерахованих виробництв на терен замку та його найближчого оточення, так і їх функціонування там неможливо сприйняти бодай хоч якось правдоподібним. Із розвитком поселення ремісничі виробництва, навіть якщо вони раніше й могли знаходитися у безпосередній близькості замку, логічно мали переноситися поза замкове підвищення, нижче в терені. Що ж до поданої самотнім аргументом знахідки на території замку олова як вартісного імпортованого матеріалу, то його переховування там зовсім не обов'язково мусило бути пов'язане неодмінно з виробництвом безпосередньо в цьому місці. Очевидно, перед нами лиш ще один вимовний приклад неінакше як своєрідного за всіма ознаками трактування віднайдених археологічних матеріалів.

Для розуміння усієї своєрідності діалектики сказаного і замовчаного стосовно польського бачення найдавнішої історії Перемишля показовим сприймається також трактування християнізації як одного з незмінно центральних моментів історії ранньосередньовічного міста. "Teoretycznie nie można wykluczyć oddziaływanie na nasze ziemie Kościoła czeskiego już od początków 2. połowy X w., być może przez pośrednictwo Kościoła krakowskiego. Mogła to być jednak raczej pozorna chrystianizacja, tylko w formie nominalnej zależności od diecezji praskiej. Cmentarzyska szkieletowe odkryte na terenie Przemyśla datowane są najwcześniej na koniec X w., co wyklucza możliwość przyjęcia chrztu od państwa wielkomorawskiego, czy też później od Czechów" (S. 181). Звісно, очевидна "дрібниця", що при такому тлумаченні не зовсім зрозуміло, на чому здатні засновуватися переконання про впливи моравської церковної традиції уже від початків другої половини століття, коли віднайдені досі поховання нібито не повинні бути старшими за кінець століття. Зазначена "pozorna chrystianizacja, tylko w formie nominalnej zależności" так само не здатна виказувати прийнятних ознак реального історичного явища, оскільки обидва наведені поняття загалом не найкраще спроможні між собою кореспондувати.

При запропонованому наголошенні цілком примарного чеського сліду водночас привертає увагу й інший не менш показовий очевидний акцент: "Pozostaje nie do końca wyjaśniona kwestia ewentualnych wpływów chrześcijaństwa z Rusi po 988 r. Nie można teoretycznie wykluczyć (виділено – В. А.), że tym procesem został objęty i Przemyśl" (S. 181). Вельми вимовним сприймається визнання неможливості сприйнятих немов на рівних теоретичних можливостей поширення впливів християнства – великоморавського, слідів якого все ще так і не віднайдено, і київського після 988 р., коли місто – з нечисленними і нетривалими, тому явно малоістотними "польськими перервами" – постійно належало до Київської держави та перебувало в орбіті київської церковної традиції. Проте акурат тієї самої, якої у Перемишлі повинно бути якомога менше...

Втім, не для всіх ці зовсім очевидні історичні обставини функціонування ранньосередньовічного Перемишля надаються для сприйняття. Польська партія, попри все, схильна звично, "по-домашньому" вбачати в його історії навіть "okres przedpiastowski i wczesnopiastowski" (S. 189). "W tym ostatnim czołową rolę odgrywał gród na wzgórzu zamkowym, który według R. Jamki w czasach ruskich przyjął funkcję osady rzemieślniczej o charakterze podgrodzia, na którą

kolejno nawarstwiło się cmentarzysko wokół romańskiej cerkwi księcia Wołodara, datowanej na XII–XV wiek. R. Jamka wyklucza raczej istnienie targu przy rotundzie św. Mikołaja. Autor zaznacza, że w wypadku Przemyśla nie można wyrażnie zlokalizować podgrodzia. Targi natomiast mogły odbywać się przed kościołami św. Piotra i Pawła, względnie kościołem Franciszkanów lub Dominikanów” (S. 189). Як видно, в “твердому” переконанні істориків-патріотів – ще навіть і до того, як відповідні костьоли мали з’явитися у місті... Давня завідомо “весела” версія про деградацію (нескладно догадатися, звідкіля вона мала взятися та що здатне стояти за цією ідеєю) замку... до статусу Підгороддя зі знаним значенням пізнішим його поверненням до своєї початкової і незмінної функції тепер уже “назавжди”, як відзначено, належить до безперечних “незабутніх” скарбів історіографії, без повторення яких невинний “науковий прогрес” на перемишльському ґрунті, як видно, і далі неспроможний обходитися ніяк...

Наведена цитата, хоч і півстолітньої давності, проте актуалізована, – показовий образок актуального сприйняття історії раннього Перемишля. Місцевій ситуації належить функціонувати винятково в польському контексті, хоча для осмислення історії міста з-перед 1340 р. – за всім комплексом доступних фактів – на загальному тлі недовготривалі польські епізоди мали б, правду кажучи, виглядати аж надто скромно. Тому намагання показати саме їх “справжньою” історією міста над Сяном не випадало би не оцінити...

Подальші розумування пропонують немало зовсім несподіваних очевидних шарад. Коли “gród... w czasach ruskich przyjął funkcję osady rzemieślniczej o charakterze podgrodzia”, то... як звідтіля тоді мав би “подітися” власне замок (чого в природі, правду кажучи, не спостерігається)? Яким чудом замкові належалося перемінитися на Підгороддя і на який спосіб оте гадане Підгороддя на невеликій обмеженій уже давніше існуючими укріпленнями поверхні замку мав окупувати цвинтар навколо церкви? І вже зовсім весела забава – самовіддане ношення торговіці Перемишлем: де вона мала бути, а де ні. Нічого дивного, що в очах чергового відчайдушного польського патріота при цьому належалося перемогти тільки “твердим” костьолам... Звичайно, уся на такий спосіб запрезентована “наукова свідомість” – як давніша, так і в новішому, так само не менш оригінальному відсвіженні, небагато спільного здатна мати зі справжнім науковим осмисленням сукупності на різний спосіб зафіксованих історичних реалій. Вона виявляється не інакше, як тільки звичайнісіньким суцільним “вередуванням”. Чого за сорок років, які проминули від “воплочення” до “відновлення”, колективний розум польської науки на ґрунті Перемишля не тільки подолати, а навіть у найпростіший спосіб опанувати виявився неспроможним...

Серед широкої гами різнорідних міркувань стосовно замку віднайшлося й таке: “Niewątpliwie gród przemyski już u schyłku X w. wypełniał ważną rolę strategiczną, zwłaszcza wobec nasilającej się ekspansji książąt ruskich, węgierskich, a także napór innych koczowniców”, втім, як визнається, для забезпечення господарської інфраструктури, у якій особливо наголошено багаті соляні джерела. “Te wszystkie czynniki spowodowały, że Przemyśl w 2. połowie X w. stał się ważnym ośrodkiem polityczno-administracyjnym” (S. 193). Отак сходу і зразу! Навіть і “administracyjnym” – без будь-яких спроб дошукатися, що то мала б бути за “адміністрація”. За так тривалий час до незмірно улюбленого поміж польських авторів визначального успіху Bolesława Chrobrego. Як пам’ятаємо, серед висловлених раніше міркувань неодноразово наголошено на тому, що самому ґродові тільки в тій же другій половині століття чи навіть аж під його

кінець, чи – ще краще – вже навіть лише за часів тільки того ж Bolesława Chrobrego щойно і виникнути належалося... Сам початок наведеної фрази пропонує показовий взірць звичного “безвідповідального говоріння”, непридатного для докладнішого зазнайомлення із ним. Про експансію яких “książąt ruskich” випадало би твердити наприкінці X ст.? Що мало би засвідчити в той самий час також експансію, як випадає розуміти зі стилізування наведеної фрази, “książąt węgierskich”, не кажучи про само це поняття? Що здатне вказати на напір тоді ж “innych koczowników” й у зіставленні з якими попередніми вони “інші”, оскільки згаданих перед ними “książąt ruskich, węgierskich” за кочівників, нібито, сприймати не належалося б?

Запрезентований огляд найпоказовіших міркувань спроможний дати досить докладне уявлення про особливості підходів польських авторів до багатьох найістотніших сторін історії княжого Перемишля та їх трактування. А насамперед про те, що в історії доби їм відоме, бажане та пожадане. Проте наприкінці, буквально в останньому абзаці тексту, на довершення до всього сказаного раніше, зовсім несподівано й не без явного протиріччя із багатьма викладеними до того твердженнями визнано: “Istotne przemiany w rozwoju Przemyśla następują od końca XI w., kiedy to znajduje się we władaniu książąt ruskich. W centrum grodu powstaje cerkiew Wołodara wraz z cmentarzem, u podnóża inne świątynie romańskie z główną rotundą św. Mikołaja” (S. 195–196). Навіть “багатостраждальна” ротонда святого Миколая тут неначе отримала шанс потрапити до властивого для неї історичного контексту. Правда, при такому немов цілком очевидному кроці вперед, не обійшлося і без звичного характеру “прощального акценту”. І навіть не одинокого. Бо коли “we władaniu książąt ruskich” місту нібито належалося перебувати щойно від кінця XI ст., то як мало виглядати його належність до того – весь півстолітній період відтоді, як після “короткотривалого епізоду” з успіхом Болеслава Хробрего – коли за польською історіографією приймати такий момент – князь Ярослав Мудрий 1031 р. знову підпорядкував його Києву? Уже знаний нам черговий так небажаний київський акцент... Тут же водночас, визнаючи зростання залюднення, подається, однак, так само єдиний прийнятий у власному колі аргумент: “mogło... być spowodowane parciem ludności ruskiej na zachód, na skutek inwazji tatarów” (S. 196). Того, що “inwazja tatarów” – загальновідомо – належить до реалій періоду не від кінця XI ст., а щойно кінця 1240 р. – у запропонованій версії при найчастіше стосованій звичній і незмінній глибині проникнення не зауважено... Головним виявилось очевидне намагання ще раз наголосити так пожадане у стабільному й незмінному народовому інтересі “parcie ludności ruskiej” будь-якою ціною... Ціна, як бачимо, – очевидна й засвідчена неодноразово так само не менш вимовно також і за інших конкретних обставин...

До поодиноких сюжетів княжої доби історії Перемишля нерідко відкликається також виклад найближчого наступного періоду, особливо хронологічно давніша його частина, насамперед при огляді незмінно неунікнено делікатних на перемишльському ґрунті релігійних стосунків³⁹. За характером вона немало відрізняється від попередньої переважаюче “археологічної” частини: виразно видно почерк істориків-професіоналів, при звичаєних працювати з документами як основою власної розповіді. Автори на самому початку

³⁹ Див.: Krohmal J., Kiryk F. Stosunki wyznaniowe (1375–1500) *Dzieje Przemyśla*. T. 1 (1340–1772), cz. 1: U schyłku średniowiecza / Pod.

red. F. Kiryka. Przemyśl. 2003. S. 155–206. Далі при відкликанні до цієї публікації сторінки наведено в тексті.

цілком слушно визнали: “Kościołem panującym” pozostawała tu nadal Cerkiew prawosławna”, що визначила як давніша належність до Української держави (чогось такого в тексті польських авторів сподіватися, звісно, не випадало б), так і “struktura etniczno-wyznaniowa ludności miasta, wśród której poważną część stanowili prawosławni Rusini” (S. 155). Правду кажучи, “poważną część” відзначено не без очевидної скромності, проте сама наявність такого визнання здатна засвідчити безперечне наближення до реалій історичної ситуації. Воно випадало не без очевидних труднощів, на що спроможне вказати, зокрема, зауваження: “Urządzenie nowej katedry w kościele św. Piotra spowodowane było tym, że znajdująca się na zamku świątynia katedralna użytkowana była wówczas przez prawosławnych” (S. 158). Адже ні для кого не секрет, що “świątynia katedralna” не тільки була “уżytkowana” за зазначеного часу, а й збудована як православний храм і стала собором з утворенням Перемишльської єпархії від 1220 р. Місцеві католики не могли мати до неї ніякого стосунку ні тоді, ні згодом, поки в 1412 р. не перейняли відібраний від православних за наказом короля Владислава II Ягайла собор одним з історичних кроків утвердження на місцевому ґрунті так пожаданої “польскосьці”. Як свідчить цей факт, ще й навіть на початку XV ст. боротьба за першість у Перемишлі не вичерпалася, а продовжувалася й залишалася гостроактуальною (у тексті присутній вимовний набір таких прикладів, проте вже з-поза прийнятої тут хронології). При цьому не могло, однак, обійтися без знаної пропагандистської суті та наповнення заяви: “Trzeba jednak podkreślić, że rywalizacja ta – mimo licznych nadużyć – ogólnie przebiegała w duchu poszanowania dla godności Cerkwi prawosławnej, co było zgodne z funkcjonującą już wówczas polityką władz państwowych, która w dużej mierze wpłynęła na zrodzenie się tradycji tolerancji religijnej w Polsce” (S. 185). Пошанування, звісно, ніяк не повинно було виходити поза межі пожаданого для владно домінуючих “пошановувачів”... Немалу решту толеранції незмінно мали додавати вже значно пізніше вдячні нащадки та активні продовжувачі, посилено напрацьовуючи мускулами на утвердження відповідного сприйняття... Далі з власним поглибленням того ж завдання за ними прийшли найновіші, офіційно кажучи, історики... Самим сучасникам, як усе переконує, “навколотолеранційні муки” не так уже й отримали шанс докучати. Щось повинно було залишитися на майбутнє, на долю щасливих віддалених нащадків як набагато самовідданіших любителів таких забав...

У підсумку новіша польська версія історії Перемишля княжої доби виглядає немало дивною, навіть випадало би визнати надто часто немало дивною. Опрацьованій схемі написання історії міст вона не відповідає зовсім й нічого хоч якось кращого неспроможна запропонувати тим більше. Задokumentовані факти писемної історії вона враховує мало, оскільки, подібно до самої історії, її версія, зафіксована на письмі, також сприймається не інакше, як чужою, отже автоматично “непотрібною і шкідливою”. На підтвердження цього – задля уникнення небажаного “зла” – вона навіть викладена не на підставі самих першоджерел, а вже у незмінно відфільтрованому та адаптованому й при цьому, як випало неодноразово переконатися на конкретних прикладах, – нерідко до невпізнання спотвореному зусиллями попередніх апробованих, також виразно зацікавлених знавців трактуванні.

Такими ж немало відфільтрованими – як при самих дослідженнях, так і викадлі їх матеріалів – виявляються й щедро використані реалії археологічного походження, внаслідок явленої широти інтересу до них немало навіть домінуючі.

Водночас у тексті неодноразово прямо визнано вражаючу поверховість починених на терені міста археологічних зусиль та відповідно неналежне опрацювання отриманих при них матеріалів. Про те, що при цьому робилося із конкретними об'єктами, яких сягала лопата так кваліфікованого археолога й інтерпретатора, і згадувати не випадало б⁴⁰... До усвідомлення та сприйняття цієї неунікненної сторони незмінних археологічних успіхів у колі як самих професіоналів, так і їх дальшого оточення з належною увагою усе ще підходити так і не навчилися...

За таких обставин незмінно визначальна для ранніх часів археологічна складова синтезу історії княжого міста в її дотеперішній польській презентації так само малоприсадабна, а в окремих не так уже й рідкісних виявах – навіть і зовсім непридатна для повноцінного наукового використання. Про відтворення цілісної археологічної панорами не тільки давнього, а й винятково багатого під відповідним оглядом міста княжої доби тим більше йтися не може ніяк. Адже проведені досі на його терені археологічні дослідження, не кажучи про очевидні безперечні “чуда” інтерпретацій, далекі від системи, цілісності й винятково фрагментарні.

При явно дивному стосунку до писемних джерел та можливостей опрацювання археологічних матеріалів ще більше здатний видатися несподіваним обраний спосіб викладу, коли постійно пропонуються механічні нагромодження численних давніше висловлених міркувань з того чи іншого приводу, часто різнорідних та суперечних, а навіть очевидно надто віддалених від загальноприйнятих критеріїв виявлення наукового досвіду, відверто видуманих, почасти й явно сміхотворних за реальним наповненням. Індивідуальна авторська позиція при цьому постійно якщо не відсутня взагалі, то немало применшена зовсім поверхово притягнутою на диво нерозбірливою “історіографічною навалою”. Опрацьована на такий спосіб історія міста під виглядом подібного параду історіографічних зусиль навколо неї здатна сприйматися не інакше, як пропозицією чимало своєрідного наповнення.

Немало механічний та поверховий переказ різнорідних раніше запрезентованих думок незмінно вказує на відсутність власного виразнішого окресленого уявлення про процес історичної еволюції міста від його появи й до другої половини XIV ст. Звідсіля на сторінках підсумовуючої із призначення публікації марно, зокрема, шукати хоч якогось бачення реальних початків Перемишля та історичного контексту його виникнення. Покликані їх ілюструвати поодинокі наведені факти видають явну протирічливість звично цілком механічно почерпнутих від попередників немало віддалених між собою й так само доволі часто надто довільних міркувань як свідчення несприйняття та нерозуміння конкретної історичної ситуації, або ж свідоме небажання вдаватися до того, що її репрезентує. Так виглядає, ніби початків міста над Сяном і не було – настільки вони виявляються не потрібними його нинішнім господарям... Досить того, що в дотеперішній польській науці не лише не залучено, а й навіть по-слідовно замовчано не використані глибші пласти культурного шару на терені Перемишльського замку як один із найпоказовіших моментів дотеперішніх зусиль актуальних господарів міста навколо перемишльської минувшини. Внаслідок такого незмінно практикованого підходу в пропонованих розмірковуваннях сам замок з'являється немов одразу готовим цілком зненацька – на знаний класичний спосіб Афіни з голови Зевса. Причому, звично все тільки винятково через здогади у жанрі “як воно найкраще мало бути”. Будь-яких навіть

⁴⁰ Увагу до цієї обставини в перемишльському контексті привернуто: *Александрович В. “Przemyśl wczesnośredniowieczny”...* С. 337.

спроб показати можливий історичний контекст внаслідок послідовно виявленого намагання уникнути виразно зарисованої теми давнішої – не тільки неполюнізованої, а й зовсім непридатної для такого присвоєння ще ранішої історії відповідного терену шукати марно. Зазначені зусилля навколо найстаршого Перемишля разом із наведеним археологічним непорозумінням внаслідок замовчування первісних матеріальних напластувань замкового пагорбу – найстаршої половини (!) культурного шару – чи не найкраще видає не зауважений при засвідченій глибині осмислення “курйоз” із намаганням переконати в появі міста нібито щойно лишень за умов другої половини X ст. При цьому водночас на підставі віднайденого комплексу угорських поховань немало наголошено на перебуванні на його теренах певного угорського військового підрозділу ще навіть... 3-перед кінця попереднього століття. Явне й безперечне “угорське непорозуміння” сприймається один із яскравих та показових прикладів того, наскільки запропонований огляд здатен виступити далеким від об’єктивної реалізації завдань орієнтації в історичній дійсності та належного наукового її сприйняття. Інакше кажучи, в конкретній засвідченій перемишльській ситуації, – того, що насправді вже узвичаєно подається замість результату немовби засвоєння та самої нібито відтвореної на засвідчений спосіб картини буття. Від завідомо “непотрібних” – виявляється – реальних процесів на місцевому ґрунті його цілеспрямовано віддалено з очевидною конкретною метою – задля просування так бажаного незмінного торжества польського інтересу.

Власне внаслідок цього у викладі ніяк не бракує насадження недалекого поверхового незмінно “окупаційно” забарвленого стосовно перемишльської дійсності та цілковито неприродного на її тогочасному реальному тлі надто непевного в його конкретних виявах польського псевдопатріотизму в зусиллях подати не інакше, як винятково тільки в польському контексті історію міста, якому упродовж цих століть лише декілька разів й зовсім короткотерміново, отже, – наврод чи з якимось виразнішими наслідками для нього самого – випало належати до Польської держави. Аж до намагання, всупереч усьому комплексу доступних реалій тодішньої еволюції, навіть припасувати до нього опрацьовану на матеріалі історичного процесу в тогочасній Польщі, зачерпнуту звідтіля, але відверто чужорідну перемишльській дійсності польську періодизацію. При цьому, звісно, не мало ніякого шансу постати питання щодо того, на який спосіб так бажаній польській схемі належалося діяти у місті, постійно функціонуючому не інакше, як поза польським контекстом в орбіті старокиївської традиції та в якнайтіснішому всебічному взаємозв’язку з нею. Однак само таке розуміння не тільки цілковито “непотрібне”, а й ще також незмінно “шкідливе”. Настільки, що навіть нечисленні факти історії тодішнього міста залучено не безпосередньо з їх першоджерела в київському та західноукраїнському літописанні, а вже тільки через міркування “відважніших” попередників – заздалегідь “очищеними зі скверни” і на такий спосіб як би апробованими та завдяки цьому придатними для використання.

Основою як і водночас квінтесенцією засвідчених зусиль із цілеспрямованої полонізації перемишльської ситуації княжих часів сприймається незмінна й ніяк не оправдана непомірна увага до цілковито здогадних за походженням наслідків для міста прийнятого явно бажаного, але – виявляється – нічим не доведеного його недовготривалого гаданого перебування у складі держави Болеслава Хороброго – після походу того на Київ 1018 р. Оскільки джерела цього періоду історії Перемишля не відобразили зовсім, так пожадані результати

презентуються винятково уявними, дуже і дуже “потрібними”, але, фактично, бездоказовими. Вони здатні жити винятково силою власного переконання окремих авторів, схильних визнавати тодішнє недовготривале входження перемишльського регіону до держави польського князя. При цьому відповідні зусилля уже на самій поверхні ще й немало перебільшені: як пам’ятаємо, в тексті йдеться навіть про... “*zajęcie Rusi*”. За таких обставин Перемишль, звісно, “не міг” не перебувати тоді в польському підпорядкуванні й на його ґрунті так само “не могли” не розквітати так пожадані “*konserpcje chrobrowskie*”... А далі на такій самій zasadі вслід за ними – наступні їм подібні...

Найпоказовішим у колі раннях перемишльських сюжетів, безперечно, є самовіддане фантазування навколо прийнятого спорудження не інакше, як власне тоді й неодмінно тільки тоді найдавніших ротонди та резиденції на Замковій горі (при одночасному озвученні також й інших “можливих” версій щодо часу за уже зазначеної відсутності будь-яких конкретних відомостей з історії цього короткого періоду). Для польської літератури так сповнений “як-найтвердішого переконання” здогад (на цьому останньому поміж зацікавленими наголошувати не прийнято зовсім) виявляється основою для подальшого неодмінного прив’язування поодиноких фактів перемишльської дійсності не інакше, як до польського контексту й послідовного трактування їх винятково в такому сприйнятті при одночасному рішучому відкиданні будь-якої можливості чогось іншого. З огляду так цілеспрямованого прикладення до реалізації подібного патріотичного “надзавдання”, пошук аргументів, звісно, не тільки завідомо непотрібний, а й навіть геть зайвий. Усьому пожаданому – в даному конкретному випадку здатному покриватися з цілістю перемишльської історичної ситуації – невідступно присвоюється статус “мoje”. Із такою переконаною господарською твердістю наголошена “польскість” історії Перемишля княжої доби заснована не інакше, як винятково на власне описаному підході до засвоєння та осмислення відображеної у комплексі різномірних джерел епохи історичної дійсності (якщо при цьому випадало би взагалі віднаходити підстави для застосування обох залучених понять). Чи не найпоказовішою вимовною жертвою такої практики сприймається ротонда святого Миколая – міська соборна церква, неодноразово подана лише як “*kościół*”, “*katedra*” і навіть “*kościółek*”, що ніяк не здатне відповідати навіть самим її розмірам. Зі значно скромнішою, як відомо, до пізнішої польської окупації та подальшого утвердження тут польського панування місцевою костельною традицією за всім комплексом притаманних їй індивідуальних ознак ротонда, однак, насправді не здатна мати рішуче нічого спільного.

Проте, як неодноразово випало показати на конкретних вимовних прикладах, у реаліях написаної досі на засвідчений спосіб історії княжого Перемишля від нащадків так “бажаного польського господаря” об’єктивний процес не здатен бути наділений ніякою самостійною вартістю, оскільки за подібного підходу його цілковито підпорядковано не інакше, як утвердженню, поширенню та всілякому насадженню разом з усеможливим вивищенням тієї ж “*polakości*”. Усе решту, не здатне відповідати такому надзавданню, трактується позбавленим можливого істотнішого значення, замовчується як “непотрібне і шкідливе”, або ж і взагалі зосереджено “не бачиться”. Щойно лишень перемишляни дещо змінили невідступно домінуючий на зазначений спосіб загальний тон до адекватнішого наукового наповнення практикованого методу, не так очевидно позначеного нав’язливим недалеким “патріотизмом понад усе”.

Основна ж частина тексту надто мало спроможна нагадувати історію міста періоду найдавнішого задокументованого його існування. Її підмінено переказом наявних у польській історіографії поглядів на поодинокі проблеми епохи, автори яких за знаним давнішим призвичаєнням надто часто не задавали собі труда притримуватися вимови джерел та автентичних пам'яток. Замість цього в незрозумілому для актуального часу ніби продовженні початкового етапу історіографічного досвіду пропонується зовсім вільний стосовно самих фактів виклад. Він не тільки достатньо віддалений від задокументованих реалій буття знаного західноукраїнського осередку, в запропонованому баченні приреченому загубити свої українські риси. Ними постійно нехтують у намаганні, всупереч автентичному історичному процесові на місцевому ґрунті, утвердити пожадану польську присутність і навіть польськість тогочасного Перемишля. Така цілеспрямована місія із насадження "потрібної" ідеї, звісно, не здатна мати надто багато спільного з реаліями історії, виступаючи нічим не обмеженим самовідданим патріотичним фантазуванням на тему доценту спотвореної при цьому дійсності, тобто пропонує зовсім інший від оголошеного жанр.

Звідсіля відверто нафантазований у його найістотніших моментах у поєднанні із замовчуванням чи поверховим зацікавленням переінакшенням багатьох фактів, непридатних для залучення до зосереджено насаджуваної неподільно домінуючої польськоцентричної концепції, виклад про княжий Перемишль на сторінках новішої польської історії міста виявляється надто скромно спроможним відповідати своєму головному не лише завданню, а й водночас ще так само і зобов'язанню – бути власне історією відповідного періоду. Намагання подати увесь доступний комплекс виявів життя княжого міста не інакше, як тільки з огляду цілком чужого для нього новітнього польського "народового інтересу", безнадійно наївне прагнення з відстані часу докладатися до неухильного колонізування тогочасної перемишльської дійсності та бачити в ній насправді цілковито відсутній навіть у самих польських джерелах епохи польський слід (і бажано нічого іншого!), заступивши ним якнайширші "небажані" непольські характер і сутність власного досвіду осередку, не тільки позначені ніяк не науковим підходом. Такі зовсім делікатні за самою їх природою потуги недалекого "колонізатора" новішої дати разом із його новітніми вірними послідовниками "від науки" з об'єктивними завданнями історії не виказують рішуче нічого спільного. Зроджені з цілком приватних за характером і суттю "потрібних" зусиль, вони винятково для приватного ж ужитку не інакше, як у колі відповідно вразливих обраних і зацікавлених adeptів подібної творчості й надаються та призначені. Для непосвячених у це "коло взаємної адорації" так організовані зусилля як не адресовані, так і функціонувати не здатні зовсім. У контексті історії згадувати про них не випадало би взагалі...

Тому у всеозброєнні результатів критичного огляду того, що з польської сторони виявилось явленням як огляд Перемишля княжої доби, доводиться не тільки визнати очевидне: власне історії й цього разу не судилося відшукати місця під сонцем. Із засвідченими на описаний спосіб надзусиллями польської історії княжого Перемишля як не було, так і немає, оскільки реальний процес не може бути втиснутий до поки й надалі "єдино прийнятної" улюбленої "народової" схеми. А при настільки наполегливій реалізації немало віддалених від зобов'язань науки незмінних "народових надзавдань" ближчим часом на щось подібне до власне історії навіть і сподіватися не належалося б.

Звісно, не випадало би вдаватися до здогадів, скільки ще здатний тривати період переживання такого стану та наступної завідомо болісної відмови від його здобутків, після подолання яких на польське адекватне бачення Перемишля з'явилися би, врешті, підстави сподіватися... Пропоновані ж дотепер забарвлені в сумнівні кольори історії під прикриттям "завжди похвального" незмінного надмірного патріотизму надто дивні "організми-анахронізми", трапляється, навіть не зовсім здорової фантазії неунікнено призначені до поповнення скарбниці завідомих "скарбів історіографії".

На теми історії уже від достатньо тривалого часу не прийнято фантазувати аж настільки наполегливо й подібні розважання уже досить давно віднесено до зовсім іншого розділу літератури. Як усе переконує, прихильникам розглянутого викладу їх же власними зусиллями вдається помітно відставати від свого реального часу...

Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України